

ЕВРОПЕЙСКОТО НАПРАВЛЕНИЕ ВЪВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКАТА ДОКТРИНА НА РУСИЯ

проф.д-р Нина Дюлгерова

Последното десетилетие на ХХ в. преминава под знака на необратимите промени и сътресения, които очертават новите параметри и конфигурации в международните отношения в глобален и регионален план. Краят на биполярния модел, очертаващ съществуването на света за близо половин век, поставя нови задачи и очертава нови перспективи пред държавите от постокмунистическа Европа и света като цяло. 90-те години на ХХ в. поставят пред сериозни изпитания правоприемникът на създателя на социалистическата система - Руската федерация.

Всестранната трансформация, която преживява Русия през този период, оказва съществено значение както върху нейните вътрешноикономически, социални и културни характеристики, така и върху нейната външнополитическа стратегия. През последното десетилетие на ХХ в. в процеса на разпадането на съветската политическа система руското общество и елит преминават през сложната плетеница от съмнения и дискусии, концентрирани около необходимостта от създаване на “нова идентичност”, както и от формулирането на “национална идея”. През този период Русия реално се лута между носталгичните, но неосъществими надежди за запазване на позициите ѝ в международното пространство и грубата реалност, в която тя трябва отново, както и преди три века да премине дългия път на утвърждаване в световния геополитически елит.

Формирането на външнополитическа доктрина, която ясно да очертава основните акценти и ориентири на Москва, получава своя де юре завършен вид на 28 юли 2000 г., когато президентът Путин одобрява новата редакция на Концепцията на външната политика на Руската федерация. Този акт очертава завършването на един важен в стратегически план период за посткомунистическа Русия. Външната политика е важен индикатор за определяне на вътрешнодържавното състояние, а оптималното използване на дипломатическия потенциал - точен ориентир за политическата и икономическата ситуация в самата Русия. За разлика от близкото минало, през последното десетилетие на века, Москва е принудена да гради позиции не толкова с доказателствена фразеология, колкото с терсенето на изгодни ситуации, които да възстановят нейната водеща роля в глобален и регионален план. От съществено значение е обстоятелството, че след декември 1991 г. външнополитическата дейност на федерацията се осъществява в качествено нова обстановка, непозната за руското общество и света. На Москва предстои отново да организира и изпълни с ново съдържание останалото след СССР геополитическо пространство. Това означава да създаде механизми на политическо урегулиране на конфликтите, възникващи на външните граници на ОНД (Обществото на независимите държави), да защитават правата на сънародниците си, намиращи се зад граница, както и да преориентира на нова политическа основа отношенията както със западните демокрации, така и с посткомунистическа Европа. Решаването на тези проблеми преминава под знака на драстичните, непознати дотогава в Русия, промени.

Демократизацията на политическия и обществен живот, както и засилването на ролята на парламента, масмедията и общественото мнение, очертават качествено новите механизми на формиране на външната политика. За това спомага както отслабването на координационното начало в развитието на международните връзки на Русия, така и установяването на бързи и неконтролируеми като цяло отношения на руските региони и субекти на федерацията както с различни региони в бившия Съветския съюз, така и с чужди държави. От значение е както преходът към информационна откритост на външната политика след разрушаването на апарата на съветската външнополитическа пропаганда и другите държавни механизми за формиране образа на държавата по света, така и намаляването на контрола на държавата върху различните сфери на международни отношения, осъществявани от нея като субект на тези отношения.

Промяната в държавно-политическата сфера на Руската федерация очертава и новите акценти във външнополитическата стратегия на държавата по отношение на най-важната и традиционна през вековете ѝ ориентация - европейската. Качествено новата международна конфигурация през последното десетилетие, в която се оформя новата схема от субекти, както и взаимоотношенията между тях, определят същностната характеристика на актьорите. В тези процеси руската дипломация преминава през сложния път на отказ от психологията на "сврхдържава", подчинена на идеята за дипломатическо присъствие заради самото присъствие и се ориентира към защита и обслужване жизнените интереси на вътрешното развитие на държавата.

В “Концепцията за външната политика на Руската Федерация” се декларира, че за “висш приоритет на външнополитическия курс на Русия се обявява защита интересите на личността, обществото и държавата”. Освен това се подчертава, че “Русия ще се стреми към формирането на многополярна система на международни отношения, която реално да отразява многоликостта на съвременния свят с разнообразието на неговите интереси”. Гаранцията за ефективността и надежността на такъв световен ред е взаимното отчитане на интересите. В документа се утвърждава и тезата, че “световният ред трябва да се основава върху механизмите на колективното решаване на ключовите проблеми, върху приоритетите на правата и широката демократизация на международните отношения”. Тези постулати напълно се вписват в очерталата се в края на XX в. идейна нагласа в междудържавните отношения между бившите съперници. След края на Студената война основното кредо, което декларират европейските държави в Парижката харта от 1990 г. е подчинено на идеята “да се строи, консолидира и укрепва демокрацията като единствена система на управление”. В Концепцията за външната политика на Русия се декларират няколко основни положения, очертаващи новата политика на Москва по отношение на Европа.

- Курс към активизиращо взаимодействие със държавите от Запада;

- Запазване на човешките, стопанските и културните връзки, както и преодоляване на съществуващите кризисни явления, търсене на нови форми и средства на сътрудничество по отношение на страните от Централна и Източна Европа, които да са в съответствие с новите условия и в заощита на руските интереси;

- От съществено значение са отношенията на Федерацията със държавите от Прибалтика, където политиката на Москва е ориентирана към защитата на рускоезичното население в региона. Немаловажен фактор в двустранните отношения между Русия и всяка една от прибалтийските републики е съобразяването на последните с руските интереси, което е непременно условие за общуването на Москва с тях.

Двустранните и многостранни отношения на Федерацията с европейските държави е подчинена на идеята за преодоляване на противоречията от близкото или по-далечно минало. Логично е желанието на Москва да запази и, доколкото това е възможно да задълбочи своите най-вече икономически позиции в посткомунистическа Европа и Прибалтика. В контекста на очерталите се през последното десетилетие динамични процеси и акценти на политическо, икономическо и военно равнище, отношенията между Русия и европейския свят могат да бъдат окачествени като отношения на снизхождение и стремеж към максимално използване на огромния постсъветски пазар за инвестиране от страна на Запада, и на политически нихилизъм и икономическо високомерие от страна на посткомунистическа Европа, (с изключение на Югославия).

В тази враждебна като цяло за Федерацията ситуация ориентирът на Москва е към запазване на позиции в системата на европейската безопасност, където по силата на натрупания огромен потенциал в областта на въоръжаването има достатъчно ресурси за отстояване на сериозни позиции. Ориентирът на Русия е към формирането на стабилна, недискриминационна и цялостна система на европейска безопасност. Фундаментът на европейската система за безопасност е заложен още в Заключителния акт на Хелзинки през 1975 г. и

актуализиран през октомври 2000 г. в Париж в съвместната декларация на Русия и държавите от ЕС. През този четвъртвековен период олицетворение и същевременно доказателство за реализирането и утвърждаването на издигнатите принципи е създадената Организация по безопасност и сътрудничество в Европа (ОБСЕ). Това е единствената структура, обединяваща всички държави на континента, което създава условия за реализирането на принципа на равна и гарантирана безопасност за всички държави, независимо от тяхната принадлежност към различни военно-политически съюзи или други затворени групировки. Особено след трансформацията на Съвещанието за безопасност и сътрудничество в Европа в ОБСЕ през 1994 г. Русия насочва своята активност към превръщането ѝ в пълноценна регионална организация. Стремешът на Москва е ключовата политическа функция на тази организация, а именно разработването на единни подходи на европейските държави към основните проблеми на съвременности, което да е ефективен механизъм за диалог с други регионални организации, да се прилага в най-пълна форма. Както в Лисабонската декларация за модела на общата и всеобхватна безопасност за Европа през XXI век от декември 1996 г., така и в Истамбулската среща на най-високо равнище от ноември 1999 г. се утвърждава общия и неделим характер на безопасността на Европа. В Истанбул всички държави-участници в ОБСЕ правят крачка напред. Те потвърждават привързаността си към основните принципи на Устава на ООН и хелзинския Заключителен акт. В разгърнат вид това означава, че международните отношения в Европа продължават да се основават върху уважението на суверенното равенство на държавите, тяхната териториална цялост, неприкосновеност на границите,

неприлагане на сила или угроза от сила, мирно регулиране на споровете, ненамеса във вътрешните работи на отделна държава, както и защита правата на човека.

Приетият в Париж през 2000 г. документ очертава новото направление в дейността на ЕС, насочено към изработване на единна политика в областта на безопасността и отбраната. Взето е решение да се развива сътрудничеството в областта на оперативното управление на кризи и изучаването на възможностите за принос на Русия в провеждането на съответстващи операции на Европейския съюз. Декларираните в посочените форуми постановки не могат да елиминират засилващите се тенденции от страна на европейските държави да сведат ОБСЕ до обсъждането и решаването на проблеми в хуманитарната и правозащитната области. Все повече се налага тенденцията към ограничаване решаването на въпроси на европейската безопасност в рамките на затворените организации и обединения, най-вече в НАТО, най-авторитетната съвременна организация във военно-стратегическата област.

През последното десетилетие под знака на сложното наследство от “студената война” взаимоотношенията Русия-НАТО преминават през сложния спектър от крайния nihilизъм до разумното партньорство. Активността на Москва преминава през сферата на двустранните взаимоотношения и “партньорства за мир”, за да стигне до Римското споразумение от май 2002 г. През този период се провеждат редица дискусии и преговори по въпросите на европейската безопасност, неразпространението на оръжията за масово унищожаване, урегулиране на регионалните конфликти и миротворчески операции, които не спомагат за преодоляване на

негативизма в отношенията между Алианса и Федерацията. Конфронтацията се задълбочава след процеса на разширение на НАТО на Изток и особено след Косовската и Македонската криза между 1999 и 2001 г. Противоречията между двата субекта са много повече а опитите за прагматичен диалог, основаващ се на обсъждане на проблеми от взаимен интерес, в почти винаги завършват с неуспех. Едва след събитията от 11 септември 2001 г., които определят новия враг на човечеството в лицето на световния тероризъм, се отбелязва качествено нов скок както в акцентите, така и в ориентирите на Алианса. От доскорошен противник и досадна, но неизбежна необходимост в края на ХХ в., след септември 2001 г. Русия постепенно се превръща във важен съюзник в овладяване на ключови процеси в азиатския континент. Доказателство за това са не само постигнатите в Рим през май 2002 г. споразумения, според които Москва се превръща в равностоен съюзник на страните от НАТО в защитата на международната сигурност, но и предшествалата го среща между Путин и Буш през същия месец в Москва. На нея двустранното споразумение очертава не само основните приоритети на американската външна политика, но и налага извода за превръщането на Русия в ключов за САЩ партньор. Декларираните от двете страни цели в областта на борбата с тероризма; неразпостранението на оръжието за масово унищожаване, неговите технологии и компоненти; стабилността на пазара на енергоносителите, както и опасността от превръщането на Китай в алтернатива на свръхдържавата САЩ променят отношението на Вашингтон към Москва. Този факт определя и новото място на Федерацията в конфигурацията НАТО-Русия. Очаква се това да окаже съществено влияние и върху отношението на Москва

спрямо очертаващото се през ноември 2002 г. голямо разширение на НАТО близо до руските граници.

Съществено влияние върху процесите на континента играе Европейският съюз (ЕС), чиято роля след Студената война, насочена към създаването на единна Европа, непрекъснато се засилва. След промяната на геополитическия облик на посткомунистическа Европа Съветът на Европа получи реален шанс да се превърне в действителна, обща за всички държави на континента, институция. С влизането на Русия в ЕС през 1996 г. се създават условия за укрепването на демократическите институции в държавата и възможност за отстояване на най-важните за руското общество приети от държавата реформи. Дейността на Москва в рамките на ЕС са насочени към активна инициативна позиция по принципните въпроси на нейното развитие. За основен приоритет е приет утвърждаването на “духа на Страсбург”, чиято цел е единна Европа, а не създаването на нови бариери, разширяване на сферата на действие на силата на правото, а не на правото на силата, налагано с военни средства. В подкрепа на тази постановка, която обединява целите на Федерацията и на останалите европейски държави е приетата на 104-та сесия на Комитета на министрите на ЕС в Будапеща от 1999 г. политическа декларация “За голяма Европа без разделителни линии”.

Независимо от единодушно приетите документи, картината в ЕС не е идилична. Доста често като опонент, с ясно изразена негативна позиция, се проявява Русия. Тя е свързана с различните прояви на предвзетост или проява на “двоен стандарт” от страните-членки на ЕС. Конкретни примери за активни действия на Русия в тази посока, са нейните дипломатически демаршове срещу натовските бомбардировки

над Югославия. ЕС по същество оправда действията на Алианса през 1999 г. Русия не прие спокойно и поведението на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа, насочено срещу действията на Москва в Чечня, но индеферентно към откритите нарушения на човешките права на националните малцинства в Естония и Литва.

С оглед многоаспектните посоки, в които работи ЕС, Русия не само не подценява, но и използва всички възможни средства, за да разшири своето присъствие и участие в този авторитетен европейски орган. В рамките на ЕС динамично се развиват такива процеси като утвърждаването на еврото като единна европейска парична единица, както и формирането на новите интеграционни структури в политическата, военната, правната и други области. Основната задача на Русия е издигането на взаимоотношенията с тази институция на нивото на стратегическото партньорство. Още повече, че за Москва ЕС е един от най-важните партньори както в областта на политическия диалог, така и в развитието на търговско-икономическото и инвестиционното сътрудничество.

В по-конкретен план руската стратегия е насочена към:

- Разширяване на формата и повишаване на резултативността на политическия диалог между Русия и ЕС;
- Развиване на взаимната търговия и инвестиции;
- Гарантиране интересите на Русия при разширяването на ЕС;
- Развиване на общоевропейската структура на сътрудничество;
- Развиване на сътрудничеството Русия-ЕС в сферата на науката и техниката;
- Разширяване на трансграничните междурегионални връзки;

- Хармонизиране на стопанските законодателства и техническите стандарти.

Осъществяването на тази амбициозна програма не само би издигнало сътрудничеството между Русия и ЕС на ново ниво, но би преобразувало и самата Федерация в държава, отговаряща на европейските стандарти в началото на XXI столетие.

Взаимоотношенията между Русия и държавите от Централна и Източна Европа все още се основават на инерцията от миналото, които налагат политическия nihilизъм и икономическата безперспективност между тях. Последното десетилетие показва, че политическите интереси и инспирираната извън континента конюнктура в постсъветския лагер ориентират обществото към конфронтация, а не към консолидация. Отношенията между Русия и бившите и съюзници се затрудняват и от периодично ескалиращите конфликти в балканския регион, най-вече в бивша Югославия, които дистанцират бившите партньори от Москва. Косово се превръща в основна опасност за регионалната безопасност и главен източник на нестабилност, престъпления и тероризъм в Югоизточна Европа. Този регион е центърът, около който се въртят концентричните кръгове на дестабилизацията, възпроизвеждащи се в подходящи за висшите кръгове на световния политически елит моменти.

Активизирането на двустранните отношения България-Русия през първата половина на 2002 г. могат да бъдат интерпретирани през призмата на прагматизма. Стремещът към промяна обаче не премахват съмненията в София в искреното желание на Русия за равнопоставеност и взаимна изгода, а в Москва – в отсъствието на двусмисленост и нечестна игра от страна на България. Ограничените

възможности на България и непоследователната до голяма степен заинтересованост на Русия предопределят голямото количество пожелателност и малката степен на ефективност в търсените и декларираните като цяло големи очаквания.

Европейското направление във външнополитическата доктрина на Руската федерация след Студаната война има своите конкретни измерения, които са очертани в следните алтернативи:

- Европейските акценти на руската външна политика остават едни от нейните основни приоритети;

- Коренните промени в руската държавно-политическа сфера предопределят и новите механизми на външнополитическо поведение;

- Руските политически и дипломатически кръгове в своята дейност са ориентирани към прагматизма на малкото по количество, но ефективни по своята резултатност, демаршове;

- Ориентирът към европейските организации, както и промяната в международните акценти очертават едно връщане на Русия в лоното на привилегированите сили, но с качествено нова позиция и стратегия.